

*Sant Vicent Ferrer i la ‘nació’ dels valencians
(c. 1350-1419)*

[Saint Vincent Ferrer and the ‘nation’ of the Valencians,
c. 1350-1419]

VICENT BAYDAL SALA

Universitat Jaume I

baydal@uji.es

RESUM: A grans trets, els estudis d’Antoni Ferrando, Enric Guinot, Agustín Rubio Vela i Vicent Baydal han perfilat una cronologia bastant detallada del procés de formació de la identitat col·lectiva valenciana vinculada al Regne de València durant la baixa edat mitjana. El present article profunditza en el període d’existència del dominic Vicent Ferrer (c. 1350-1419), durant el qual es va produir la irrupció amb potència en l’esfera pública dels principals usos i funcions de la identitat col·lectiva valenciana.

PARAULES CLAU: sant Vicent Ferrer, identitats, Regne de València, edat mitjana

ABSTRACT: In general, the studies of Antoni Ferrando, Enric Guinot, Agustín Rubio Vela and Vicent Baydal outlined a fairly detailed chronology of the process of formation of the Valencian collective identity linked to the Kingdom of Valencia during the late Middle Ages. This article delves into the period of life of the Dominican Vincent Ferrer (c. 1350-1419), during which there was a strong irruption of the main uses and functions of the Valencian collective identity in the public sphere.

KEYWORDS: Saint Vincent Ferrer, identities, Kingdom of Valencia, Middle Ages

Recepció: 26/02/2019. Acceptació: 08/03/2019. Publicació: 05/04/2019

De quina *nació* es devia sentir el dominic Vicent Ferrer? O de quina *nació* es devia sentir Pere el Cerimoniós, pujat a Aragó (Belenguer 2015), que adoptà el català com a llengua en vida adulta (González Ollé 2007) i era monarca d'entitats polítiques i culturals diverses de la Corona d'Aragó? O de quina *nació* es devia sentir un poblador de Pego a mitjan segle XIV, després que els seus avis hi hagueren arribat des de Barcelona a finals de la centúria anterior (Guinot, Torró & Martí 2004)? O un notari de Sogorb d'arrels aragoneses en aquells mateixos moments? Es tracta *a priori* d'una qüestió esvarosa, difícil de dilucidar, en primer lloc perquè depenia notablement de les condicions personals i el context social de cadascun d'aquells individus. Però també, en segon lloc, perquè durant l'edat mitjana la qüestió nacional no s'entenia en absolut com ara, ni travessava per complet la relació de les persones amb la col·lectivitat, la política, la cultura i amb si mateixes, com ho fa en l'actualitat i almenys des del segle XIX, a partir de la construcció dels estats nació i de l'aparició d'unes estructures educatives, polítiques, administratives, culturals i comunicatives de caràcter fortament nacionalitzador (Smith 2002).

De fet, la mateixa polisèmia del terme *nació* en època medieval indica la volubilitat de la qüestió. Com han destacat diversos autors (Ferrando 1980; Babel & Moeglin 1997; Hastings 2000; Rubio Vela 2014), el terme *nació* s'emprava en diversos i variats sentits en aquella època. Per exemple, de vegades en un sentit etnicolingüístic, per a definir un grup de gent que tenia uns lligams biològics i culturals comuns i que parlava una mateixa llengua. Però, igualment, altres vegades la paraula *nació* s'emprava en un sentit politicoterritorial, per a definir els membres de la comunitat política d'un territori determinat, amb unes lleis i institucions pròpies i unes estructures administratives i de govern que els diferenciaven de la resta de grans comunitats polítiques del seu entorn. Així mateix, el terme *nació* també s'utilitzava en clau dinàstica, per tal de fer referència al conjunt de súbdits d'una mateixa corona o d'un mateix sobirà, encara que foren de cultures i territoris polítics diferents. Encara més, mitjançant combinacions diverses de tots aquells factors, el terme també

s'usava altres vegades per a agrupar a l'estranger col·lectius potser distints però que compartien determinats trets culturals, polítics, històrics o geogràfics, com passava amb les *nacions* dels consolats mercantils, dels concilis eclesiàstics i de les universitats; així, per exemple, els consolats de la «*naçión de los castellanos*» a Mallorca i València englobava tant els castellans com els portuguesos fins a entrar el segle xv o la «*natio hispanica*» del concili ecumènic de Constança de 1414 va agrupar els delegats castellans, portuguesos, navarresos i aragonesos —amb les seues divisions territorials internes en el darrer cas— (Rubio Vela 2014: 221-226).

No obstant això, més enllà de la polisèmia i la volubilitat del concepte de *nació* en època medieval, el ben cert és que precisament llavors, aproximadament entre els segles XII i XVI, va ser quan van aparéixer i es van anar desenvolupant les diverses consciències col·lectives, ja foren de base etnicolingüística o de caràcter politicoterritorial, que van arribar fins al segle XIX i que, de fet, es troben en la base de moltes de les identitats nacionals i regionals que hi ha en l'actualitat arreu d'Europa, ja en un sentit contemporani (Llobera 1996; Hastings 2000). En relació amb això, la *nació* medieval en la qual ens centrarem en el present text, vinculant-la a la figura de sant Vicent Ferrer, serà aquella que era pròpia i exclusiva dels valencians, inicialment en funció de la seua adscripció politicoterritorial i que ha acabat donant lloc, amb el pas del temps i nombroses transformacions històriques, a l'actual identitat col·lectiva valenciana (Archilés 2011). D'alguna manera, doncs, voldríem respondre a la següent pregunta: Existia en època de sant Vicent Ferrer una *nació valenciana*, una consciència col·lectiva lligada als habitants cristians del Regne de València, independentment dels seus orígens geogràfics, familiars i lingüístics o de la seua pertinença a un conjunt més gran de súbdits d'un mateix monarca?

Com tractarem de mostrar, precisament l'època del dominic i la seua generació va ser el moment en què aquella *nació valenciana*, aquella consciència col·lectiva pròpia i diferencial dels valencians, va començar a estendre's amb força entre la societat política i va tenir un desenvolupament i unes materialitzacions institucionals i d'autogovern molt notables, segons s'observa, per exemple, en el Compromís de Casp de 1412, en què el mateix Vicent Ferrer va exercir un paper ben destacat. En concret, gràcies als profunds estudis sobre la

qüestió d'Antoni Ferrando (1980), Enric Guinot (1999) i Agustín Rubio Vela (2014), que hem pogut complementar recentment (Baydal 2016), tenim una cronologia bastant detallada del procés de formació de la identitat col·lectiva vinculada al Regne de València que es va anar desenvolupant al llarg dels segles XIII, XIV i XV, en paral·lel al que va succeir en molts altres territoris europeus. Així les coses, a continuació exposarem les principals fites d'aquell procés, ens detindrem de manera més detallada en el període d'existència del domini valencià —entre 1350 aproximadament i 1419— i finalment encaixarem la seua figura i la seua trajectòria en aquell mateix procés de progrés identitari.

1. Els valencians abans dels valencians (1238-1330)

Com és sabut, el Regne de València va ser creat en 1238 amb terres de les antigues taifes de València, Xàtiva i Dénia després de la seua conquesta per part de Jaume I, rei d'Aragó i comte de Barcelona, que en 1248 va expulsar aproximadament la mitat dels musulmans i va impulsar l'arribada de gent dels seus dominis, catalans i aragonesos, que a partir de llavors van anar traslladant-s'hi de manera constant durant les centúries baixmedievales (Torró 2007; Garcia Edo 2019). Concretament, sabem que, tot plegat, entre 1240 i 1420 van arribar aproximadament, de manera orientativa, un 65-70% de pobladors procedents de Catalunya per un 30-35% d'Aragó o d'altres llocs com Navarra i Castella, però fonamentalment aragonesos.

Al mateix temps, també sabem que aquells colonitzadors del nou territori valencià definit per primera vegada en la història aleshores devien arribar amb la seua pròpia filiació identitària, catalana o aragonesa, que s'havia anat forjant entre els segles XII i XIII entorn de la formació de Catalunya i Aragó com a territoris polítics, amb una administració, unes lleis i unes corts pròpies, que van continuar desenvolupant-se encara més durant les centúries posteriors, en paral·lel a la mateixa formació del Regne de València (González Antón 1981; Cingolani 2015). De fet, per exemple, tot i que els gentilicis català i aragonés van aparèixer ja en el mateix segle XII, la consciència lingüística de parlar un

idioma amb nom propi, la llengua catalana o l'aragonesa diferents del simple romanç, no va cristal·litzar fins a finals del segle XIII, en un procés paral·lel a altres casos veïns, com el castellà o el portugués (Colón 2003; Ferrando & Nicolàs 2005: 105-107; Cano 2013).

En tot cas, com hem indicat, de manera simultània es va crear el Regne de València i, a més a més, amb una particularitat política molt forta. No debades, va ser l'únic dels territoris creats a la península Ibèrica durant la conquesta cristiana del segle XIII que va esdevenir un regne amb un codi jurídic propi molt extens, els Furs de València, i amb una comunitat política representada en un parlament propi, les Corts valencianes, reunides per primera vegada en 1261 (Baydal 2019). Aquells dos factors es van donar per decisió del mateix Jaume I, que va comptar amb el suport decidit de l'estament dels nuclis reials, però va trobar la forta oposició de l'estament nobiliari, dominat en aquells moments pels nobles d'origen aragonés, els quals preferien un territori regit per les seues lleis de procedència, els Furs d'Aragó, i que no tinguera una veu parlamentària pròpia i diferenciada (Baydal 2014).

En conseqüència, l'enfrontament va donar lloc a una intensa disputa entre els partidaris d'una postura i de l'altra, que, d'una banda, va generar la formació d'una primera identitat col·lectiva valenciana entre la ciutat i les viles reials —atés que defensaven la personalitat jurídica i política del Regne de València en peu d'igualtat amb els altres territoris de la Corona, com Aragó i Catalunya—, mentre que, d'altra banda, també va comportar un bloqueig d'aquella mateixa personalitat fins a les Corts de 1329-1330, que va ser el moment en què finalment es va poder arribar a un gran pacte entre els uns i els altres per a estendre els Furs de València a tot el regne i fer que les Corts actuaren com un veritable fòrum de negociació política i de govern entre tots els dirigents del Regne de València (Baydal 2016).

Així les coses, en consonància amb tota aquella evolució poblacional i politicojurídica, durant el mateix període no es troba en l'abundant documentació arxivística disponible cap ús del gentilici territorial valencià en un sentit extens, per tal de fer referència al conjunt d'habitants del Regne de València. Per contra, les cites documentades s'empren per a parlar en exclusiva dels habitants de la

ciutat de València o dels clergues de la diòcesi de València, mentre que la comunitat de pobladors cristians del territori valencià és denominada col·lectivament amb altres expressions i circumloquis, com ara «regnicolis regni Valencie», «incolarum regni Valencie», «habitadors del Regne de València», «regnícolas e habitadors del Regne de València», «los del Regno de Valencia», etc. (Baydal 2016: 71-82). D'altra banda, era una situació fins a cert punt lògica si tenim en compte les filiacions identitàries diferenciades, fonamentalment catalanes o aragoneses, d'aquells mateixos pobladors de la segona mitat del segle XIII i el primer terç del segle XIV. Amb tot, la seua consideració col·lectiva començaria a canviar, tant a escala interna com externa, a partir dels grans acords signats en les Corts de 1329-1330.

2. El desenvolupament de la identitat col·lectiva valenciana (c. 1330-c. 1400)

Va ser a partir de la dècada de 1330, amb la consolidació dels Furs de València i de les Corts valencianes, quan no només va cristal·litzar el concepte *General de València*, com a representació de la comunitat política del regne a través dels seus tres estaments, sinó quan, a més a més, també va aparèixer el gentilici col·lectiu valencià per a fer referència a tots els habitats del territori valencià, de Vinaròs a Oriola. Per exemple, en 1336 i en 1340 trobem per primera vegada en la documentació un parell d'usos puntuals del gentilici valencià —llavors en aragonés i en llatí, «valençanos» i «valentini» (Baydal 2016: 124-134)—, els quals comencen a multiplicar-se en la dècada de 1350, just quan va nèixer Vicent Ferrer a la ciutat de València, just una generació després del gran acord foral i parlamentari de 1329-1330 i just també quan es crea una primera Diputació del General o Generalitat com a hisenda pública de tots els habitants del regne, en paral·lel a les que van sorgir a Catalunya i Aragó (Peris Bolta 2019).

De fet, per exemple, sabem que en la dècada de 1330, en un conflicte per la pertinença de la població d'Horta de Sant Joan al territori aragonés o al català, com que els dos jutges comissionats pel rei, un d'Aragó i un altre de

Catalunya, no es posaven d'acord, finalment, per a resoldre l'afer, Alfons el Benigne va nomenar «a miçer Guillem Jàfer, qui era del Regne de València e no feya part».¹ Igualment, molt poc després, a l'inici del regnat de Pere el Cerimoniós, el monarca va traslladar un altre conflicte, llavors sobre el retorn del castell català d'Òdena a la Corona, «a savis de son Conseyll e a savis de València, d'Aragó e de Cathalunya», per tal que hi decidiren «tots ensemps».² Per tant, els valencians començaven ja a erigir-se com els tercers en discòrdia de la Corona, amb un criteri propi independentment dels seus orígens poblacionals.

No debades, en 1354 el rei Pere el Cerimoniós va escriure a Pero Maça, un noble valencià d'arrels aragoneses, per a parlar-li sobre «lo Parlament que és demanat en lo dit loch [de Sant Mateu] als valencians» i, unes poques setmanes més tard, va informar els oficials de Catalunya sobre la «proximam Curiam valentinis per nos celebrandam».³ En relació amb això, aquells primers usos generals del gentilici territorial valencià de Vinaròs a Oriola estaven fonamentalment associats amb dos contextos: bé a la reunió de Corts i Parlaments, o bé al pagament de donatius al rei per part de tots els habitants del regne, la qual cosa indica un origen molt vinculat a les estructures politicofiscals i de govern.

Així les coses, trobem desenes de referències distintes entre 1354 i 1376: «el dit Parlament sia entengut als valencians», «convoquets general Parlament als valencians», «celebrets Parlament als valencians», «celebràs Corts generals als valencians», «les Corts per ell començades de celebrar als valencians», «les Corts que celebrats als valencians», «celebrats e tenits als valencians», «celebrades derrerament als valencians», «per demanar ajuda e secors als valencians», «demanàs graciosament ajuda als valencians», «celebrar Parlament als valencians e a aquells demanar ajuda e secors», «CCCC hòmens a cavall

1 Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, Processos de Corts, núm. 1, f. 13r (2a numeració) (14-III-1351). D'altra banda, el jurista Guillem Jàfer tenia tal vegada arrels catalanes, ja que és possible que el seu cognom provinguera de la població catalana de Jafre, al Baix Empordà, també dita Jàfer en aquella època.

2 ACA, Cancelleria, Processos de Corts, núm. 1, f. 2r (2a numeració) (14-III-1351).

3 ACA, Cancelleria, reg. 1400, f. 12r (12-I-1354); reg. 1398, f. 79v-80r (13-II-1354).

nos són stats atorgats per los valencians», etc.⁴ Així mateix, la primera vegada que apareix el gentilici col·lectiu territorial en els Furs de València és en 1363, en parlar de «les Corts generals celebrades per vós, senyor, als valencians» (Garcia Edo 2016: núm. 1906), alhora que ni les cròniques de Jaume I, Bernat Desclot o Ramon Muntaner l'empren, sinó que la de Pere el Cerimoniós, probablement redactada a finals de la dècada de 1370, és la primera a fer-ho (Soldevila 2014: 101).

Encara més, en consonància amb tot això, per primera vegada hi trobem una clara diferenciació gentilícia entre els habitants de Catalunya, Aragó i València, amb nombrosos documents parlamentaris que fan referència conjunta a «aragonesos e valencians», «catalanes e valencianos», «cathalans e valencians», «aragoneses, cathalani et valenciani», «I aragonés, I valenciano, I catalán» etc.⁵ Però no només succeïa en el més alt nivell polític, sinó que també, per exemple, un habitant del menut poble aragonés d'Aceret indicava en 1366, en el juí iniciat per Pere el Cerimoniós contra el vescomte de Cabrera i el seu fill, el comte d'Osona, que havia estat amb el darrer a la presó de Sevilla, d'on havien sigut recentment alliberats per ordre del rei de Castella: «Digmenge prop passat, hac XV dies, fo soltar tots los catius qui eren preses en Xibília, axí christians com moros, de qualsevol nació fossen, entre los quals eren comte d'Osona, don Pedro de Luna e lo vezcomte d'Illa, e tots los altres catalans et aragoneses et valencians» (Bofarull y de Sartorio 1867: 356).

En relació amb açò, també en aquell període de les dècades de 1350 a 1370 es va començar a aplicar el gentilici territorial als cavallers de l'exèrcit valencià, és a dir, aquells que eren pagats per la Diputació del General: «que els

4 ACA, Cancelleria, reg. 1382, f. 105r-v (8-XII-1359); reg. 1383, f. 133v (8-XII-1359), 173v (8-IV-1360) i 177r (10-IV-1360); reg. 1505, f. 82r (2-VI-1360); reg. 1384, f. 57v-58v (22-VI-1362) i 80r (18-VIII-1362); reg. 907, f. 204r-213v, XXXV (26-IX-1362); reg. 1507, f. 95v (20-II-1369); reg. 1509, f. 91r i 124v (12-IX-1376); ACA, Cancelleria, Processos de Corts, núm. 4, f. 35r (30-V-1360); Processos de Corts, núm. 6, f. 30v, 43r, 71r i 73r (I a III-1367); Arxiu Municipal de València (AMV), Manuals de Consells, A-14, mà 3ª, f. 9r (22-VII-1362); Josep Maria Pons (1982: 186) (1363).

5 ACA, Cancelleria, Processos de Corts, f. 6v (2a numeració) (10-I-1358); AMV, Processos, vv-4, f. 13v (5-II-1358); Josep Maria Pons (1982: 111 i 119) (4-II-1363); ACA, C, reg. 1388, f. 18r-v (19-V-1366).

dits valencians volenterosament se tornen a fer les cavalcades», «tan solament ab los valencians vos n'anets en regne de Múrcia», «ab tots los hòmens de cavall cathalans que tenits e ab los valencians que tenim a sou en aqueix regne», etc.⁶ De fet, s'hi exigia també que «algun no haja ni puxa haver sou sinó aquell qui serà del dit regne», de manera que tots els cavallers foren «vehins, naturals o habitants del dit regne» i «ne sia dat lo dit sou a·l·cun stranger».⁷ No debades, era el mateix que, per exemple, reclamaven els parlamentaris catalans en clau pròpia en les Corts de Lleida de 1375, «com par tolre la sospita que aquests de les Corts han, que·ls dinés sien distribuïts als damunt dits qui deuen haver sou del dit General e no a aragoneses e valencians».⁸

Igualment, en la mateixa línia, també a partir d'aleshores va començar a desenvolupar-se amb força el que Agustín Rubio Vela (2014: 239-256) denomina *indigenisme*, és a dir, l'exigència que els càrrecs vinculats a l'administració reial, a les institucions pròpies i a l'Església estigueren ocupats per naturals del regne. Així va ser, per posar alguns casos, quan els estaments valencians van demanar a Pere el Cerimoniós en 1362 que el governador i els seus lloctinents foren sempre «habitadors del Regne de València e heretats en aquell» (Rubio Vela 2014: 248) o quan van reclamar al mateix monarca en 1369 que l'escrivà de ració de l'exèrcit pagat per la Diputació del General valenciana «haje a ésser dels habitants del dit regne».⁹ No debades, finalment, després de moltes i diverses peticions, en 1403 Martí l'Humà va promulgar per fur que: «officis alguns del Regne de València, axí com batlies, alcaydies, loctinències de governacions e altres qualsevol, no sien per nos ne nostres successors, ni primogènit nostre, o d'aquells, donats, atorgats e comanats d'ací avant, perpetualment o a temps, a alcunes persones que no són naturals del dit regne» (Garcia Edo 2016: núm. 2207).

6 ACA, Cancelleria, reg. 1380, f. 37r-38r (7-X-1356); reg. 1388, f. 18r-v (19-V-1366) i 18v (19-V-1366).

7 ACA, Cancelleria, reg. 1507, f. 100v (20-II-1369); reg. 1509, f. 115r (12-IX-1376).

8 ACA, Cancelleria, reg. 1357, f. 105v (23-III-1375).

9 ACA, Cancelleria, reg. 1507, f. 102v (20-II-1369).

Tot plegat, aquella situació general també va comportar demandes de descentralització per part dels dirigents valencians en tots els àmbits possibles. Per exemple, a l'Estudi General de Lleida, on des de la seua fundació en l'any 1300 hi havia un torn rotatori per a ocupar el rectorat, un any per a la *nació* dels catalans i un altre per a la *nació* dels aragonesos, davant la qual cosa els valencians van reclamar el seu ingrés en aquell torn cap a l'any 1350, tot i que de moment no el van aconseguir (Rubio Vela 2014: 230). O també van fer reclamacions en l'àmbit judicial, amb peticions per a crear una vicecancelleria pròpia del Regne de València, com la realitzada en començar el regnat de Martí l'Humà en 1396 per tal que «fossen posats e mesos [...] III lochtinents de vicecanceller, ço és, I de Regne d'Aragó, I de Regne de València e I del Principat de Catalunya», o que, en el seu defecte, el canceller comú a tots «fos valencià», com així va ocórrer en aquell moment.¹⁰ A continuació, en tot cas, la cancelleria finalment es va triplificar i a partir d'aquell mateix regnat hi va haver *de facto* un vicecanceller per a Aragó, un altre per a València i un altre per a Catalunya (Ferrer i Mallol 1996).

Al mateix temps, tot aquell context també va acabar influint en la denominació de la llengua parlada majoritàriament pels valencians, de manera que hi ha un primer esment al «valencianesch» en 1346 (Llompарт 1994) i més tard, a partir de 1395, amb la coneguda cita del dominic Antoni Canals sobre «la nostra vulgada lengua materna valenciana», sovintegen sobretot els usos de «valencià» i «llengua valenciana», segons va documentar amb detall Antoni Ferrando (1980: 45-53). Val a dir, a més a més, que tot aquell procés de desenvolupament de la identitat valenciana i les seues funcions va anar en paral·lel als processos corresponents que també van tenir lloc a Catalunya i a Aragó, on també es va anar aprofundint la consciència col·lectiva pròpia vinculada al govern conjunt amb el rei, a les institucions autòctones, l'indigenisme, la descentralització i la llengua vernacla (Sesma 1987; Sabaté 2015).

En qualsevol cas, aquells processos paral·lels no van entrar en contradicció amb el fet que fins a començaments del segle XVI els valencians també

10 ACA, Cancelleria, Processos de Corts, núm. 11, f. 9v (8-VII-1396).

quedaren englobats en el concepte de *nació catalana* que s'emprava a l'estranger per a agrupar, per motius culturals, històrics i geogràfics, els catalans, valencians i mallorquins, especialment en l'àmbit dels consolats mercantils i les relacions diplomàtiques (Mas i Forners 2005: 121-127). En relació amb açò, la preeminència onomàstica catalana tenia raons ben profundes, ja que, en primer lloc, els catalans eren coneguts a la Mediterrània com a tals des del segle XII (Salrach 1988); en segon lloc, en el moment en què es va produir l'expansió cap a Sicília i Sardenya, entre les dècades de 1280 i 1330, la identitat valenciana i la mallorquina encara no havien cristal·litzat amb força (Mas i Forners 2005; Baydal 2016); i, en tercer lloc, els consolats «de catalans» estaven regits des de Barcelona, per privilegi especial de Jaume I, de manera que l'escollit, el cònsol, sempre era un català (Ferrer i Mallol 1999).

3. Vicent Ferrer i la identitat col·lectiva valenciana (c. 1350-1419)

Fora com fora, el que resulta evident, en conjunt, és que just el període d'existència de Vicent Ferrer, entre 1350 aproximadament i 1419, és el de la irrupció amb potència en l'esfera pública dels usos i les funcions de la identitat col·lectiva valenciana. No debades, sabem que la coneguda cita del franciscà Francesc Eiximenis que explica que el poble valencià havia «eixit per la major partida de Catalunya», però «ha propi nom e es nomena poble valencià», és d'aleshores, de l'any 1383 (Casanova 2010). Igualment, la primera referència coneguda a l'expressió *nació valenciana* és també d'aquell moment, ja que va ser emprada en 1391 per a parlar de les gestes militars del noble valencià Gilabert de Centelles: «ell, entre·ls altres e ab los altres valencians, havia fet en armes tant que tota la nació valenciana era stada d'aquén notablement loada» (Rubio Vela 2014: 50). Encara més, la darrera dècada de vida del dominic valencià va comportar un autèntic esclat de materialitzacions d'aquell progrés identitari, com observarem a continuació.

En concret, endinsant-nos un poc en la biografia de Vicent Ferrer, cal tenir present en primer lloc que, com és sabut, era fill d'un notari de Palamós,

Guillem Ferrer, instal·lat primer a Dénia en la dècada de 1330, i poc després a la ciutat de València, on es va casar amb Constança Miquel, oriünda de Girona (Coll 1955). Per tant, eren una d'aquelles famílies de catalans que, com Ramon Muntaner poc abans, s'estaven instal·lant llavors a terres valencianes i ho feien, com mostra el mateix cas de Muntaner, amb la seua pròpia filiació identitària catalana. En tot cas, tal consciència de catalanitat tenia poca utilitat, almenys política, en l'àmbit institucional del Regne de València i, de fet, als mateixos fills de Muntaner, com Macari Muntaner, els veiem ja plenament integrats en les estructures polítiques regnícoles, com la resta de governants valencians del moment (Almarche 1910).

En relació amb tot això, també sabem que Vicent Ferrer va viure probablement de manera continuada a la ciutat de València entre 1350 i 1368 (Esponera 2005; Daileader 2016), en un moment en què, com hem vist, estava avançant clarament aquella identitat politicoterritorial valenciana. Amb tot, certament la seua entrada en la religió el degué allunyar dels usos principals d'aquella consciència col·lectiva que estava sorgint aleshores, ja que ell, per damunt de qualsevol altra cosa, era un home de fe, de pensament religiós i de predicació. De fet, bàsicament d'això va parlar en les cartes i els sermons que en conservem, en els quals no fa referències explícites ni a la identitat valenciana, ni a la *nació valenciana*, ni tan sols als interessos generals dels membres d'aquella mateixa col·lectivitat. Quant a això, independentment dels seus orígens familiars catalans, dels quals seria ben conscient, i independentment del fet que pertanyia a un subjecte polític i territorial valencià cada vegada més afirmat, probablement a Vicent Ferrer poc li devia importar —o poc de paper li devia fer— defensar amb força una col·lectivitat o una altra o, per exemple, dir-li a la seua llengua d'una manera o d'una altra.

Però, evidentment, tampoc podia ser alié al desenvolupament d'aquella consciència col·lectiva valenciana i les seues materialitzacions, de les quals va viure plenament envoltat, sobretot si tenim en compte que ja en vida adulta també va residir durant molt de temps a la ciutat de València, especialment entre 1385 i 1395, quan, per exemple, va exercir durant cinc anys com a lector en Teologia de la catedral, un càrrec en el qual va ser substituït, precisament,

per l'esmentat fra Antoni Canals, que va ser coetani seu per complet (Esponera 2005). De fet, finalment el mateix Vicent Ferrer es va acabar veient involucrat en els afers públics i polítics de la col·lectivitat valenciana, a través de la seua participació en el Compromís de Casp de 1412, com a home de reconegut prestigi i en representació del Parlament general dels valencians (Falcón 2013; Ferrer i Mallol 2015).

No debades, d'alguna manera l'interregne i el Compromís de Casp van ser el punt de no retorn de la identitat col·lectiva valenciana dins de la Corona d'Aragó baixmedieval. En primer lloc, perquè, tot i certes reticències dels parlaments català i aragonés, la veu del Parlament valencià es va erigir com a imprescindible i una més en peu d'igualtat amb les altres. Segons afirmava un dels seus ambaixadors, els valencians «han tanta autoritat e potestat com han lo Regne d'Aragó per si e lo Principat de Cathalunya per si, e la hu no n'hi ha més que l'altre» (Rubio Vela 2014: 206). A més a més, al llarg de tot aquell procés de negociació els valencians foren considerats en tot moment com una unitat politicoidentitària i, no en va, el gentilici territorial apareix ara en la documentació no ja de manera puntual, sinó centenars i centenars de vegades (Real Academia de la Historia 1903-1906; Sesma 2011; Gimeno Blay 2012). En relació amb això, com va destacar Antoni Ferrando (2013a), en les mateixes actes del Compromís de Casp, en el qual participava Vicent Ferrer, es va fer també referència a la llengua com a «idiomate valentino» per al cas dels valencians, al costat de l'equivalent «idiomate cathalano» per als catalans.

No només això, sinó que uns mesos després, quan el dominic va justificar en un dels seus sermons l'elecció del castellà Ferran de Trastàmara com a nou monarca, va explicar, entre altres coses, que: «De part de pare e de mare aquest rey tot és aragonés e valencià. Lo seu pare fo lo rey don Johan de Castella: concebut fo en Regne de València, nat a Tamarit de Litera, nodrit en aquest regne [de València]» (Chabàs 1903: 81).¹¹ Per tant, com no podia ser d'una altra manera a aquelles altures de principis del segle xv, també Vicent Ferrer distingia

11 El sermó en què ho va afirmar, en la festa de Sant Joan Evangelista, el 27 de desembre, probablement es va fer a finals de 1412 a València, on es trobava el dominic llavors (Riera 2013).

clarament entre aragonesos, valencians i catalans com a tres entitats col·lectives diferenciades. De fet, tot i que se'n va anar de la Corona d'Aragó en 1416 i va viure fora els últims tres anys de la seua vida, justament aquell darrer període va significar un veritable esclat de materialitzacions de la identitat col·lectiva valenciana a escala institucional, a l'inici del regnat d'Alfons el Magnànim.

No debades, entre 1418 i 1419, es va institucionalitzar la Diputació del General o Generalitat Valenciana i es va fer permanent i autònoma (Peris Bolta 2019); es va crear també una vicecancelleria de justícia finalment pròpia i oficial per al Regne de València, així com un Mestre Racional i un Arxiu Reial amb seu a València, per tal de fiscalitzar els comptes i conservar els documents relatius a tot el territori valencià (Arinyo 1482); alhora que també va ser llavors quan els valencians van aconseguir que un membre de la seua *nació* fora admés, al costat dels catalans i els aragonesos, en el torn rotatori d'elecció del rector de l'Estudi General de Lleida: «hun any aragonés, altre valencià e lo terç cathalà» (Rubio Vela 2014: 230-233).

No és estrany, doncs, que just en aquells moments Jordi de Sant Jordi, tot i ser fill d'esclaus lliberts nord-africans, fora considerat un «militis valentini» (Villalmanzo 1995: 196); o que poc després Ausiàs March, net de catalans, parlara dels valencians com a grup humà en un parell de les seues poesies —«la velledat en valencians mal prova», «valencià de tal cas no s'apell» (March 2017)—; o que, encara un poc més tard, Joanot Martorell parlara en el *Tirant lo Blanch*, com és sabut, de la *nació* i de la *llengua valenciana*; o que, finalment, el mateix Vicent Ferrer, a partir de la seua canonització en 1455, acabara esdevenint un sant amb deixos veritablement nacionals, el sant patró de tots els valencians (Ferrando 2013b).

Bibliografia

- ALMARCHE, Francesc (1910) *Ramon Muntaner: cronista dels reys d'Aragó, ciutadà de València*, Barcelona, Francisco X. Altés.
- ARCHILÉS, Ferran (2011) «Sobre la nació dels valencians i els seus relats», *La regió de l'exposició. La societat valenciana de 1909*, València, Publicacions de la Universitat de València, pp. 15-58.
- ARINYO, Gabriel Lluís (1482) *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Aragó als regnícols del Regne de València*, València, Lambert Palmar.
- BABEL, Rainer; Moeglin, Jean-Marie (eds.) (1997) *Identité régionale et conscience nationale en France et en Allemagne du Moyen Âge a l'époque moderne*, Sigmaringen, Jan Thorbecke.
- BAYDAL, Vicent (2014) *Guerra, relacions de poder i fiscalitat negociada: els orígens del contractualisme al Regne de València (1238-1330)*, Barcelona/Lleida, Fundació Noguera/Pagés.
- (2016) *Els valencians, des de quan són valencians?*, Catarroja/Barcelona, Afers.
- (2019) «“La dita Cort General representa tot lo Regne de València”. El desenvolupament jurídic i parlamentari valencià entre 1238 i 1370», *Anuari de l'Agrupació Borriñenca de Cultura: revista de recerca humanística i científica*, 30, p. 24-38.
- BELENGUER, Ernest (2015) *Vida i regnat de Pere el Cerimoniós (1319-1387)*, Lleida, Pagès.
- BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de (ed.) (1867) *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, Barcelona, Imprenta del Archivo, tom XXXII.
- CANO AGUILAR, Rafael (2013) «De nuevo sobre los nombres medievales de la lengua de Castilla», *e-Spania*, 15, en línia <<http://journals.openedition.org/e-spania/22518>>.
- CASANOVA, Emili (2010) «¿És de Francesc Eiximenis la carta introductòria i la conclusió del Regiment de la cosa pública? Què ens diu la llengua de la lletra?», en R. Ferrer (ed.), *Eiximenis i la seua obra*, València, Acadèmia, Valenciana de la Llengua, pp. 329-363.
- CHABÀS, Roc (1903) *Estudio sobre los sermones valencianos de san Vicente Ferrer que se conservan en la Biblioteca Metropolitana de Valencia*, Madrid, Tipografía de la Revista de Bibliotecas, Archivos y Museos.
- CINGOLANI, Stefano Maria (2015) *La formació nacional de Catalunya i el fet identitari dels catalans (785-1410)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- COLL, Josep Maria (1955) «Ascendencia gerundense de san Vicente Ferrer», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 10, pp. 149-164.
- COLÓN, Germà (2003) «Los nombres de las lenguas hispánicas», en J. L. Girón Alconchet et alii (ed.), *Estudios ofrecidos al profesor José Jesús de Bustos Tovar*, Madrid, Editorial Complutense, vol. I, pp. 517-528.
- DAILEADER, Philip (2016) *Saint Vicent Ferrer, His World and Life. Religion and Society in Late Medieval Europe*, Basingstoke/Nova York, Palgrave Macmillan.

- ESPONERA, Alfonso (ed.) (2005) *San Vicente Ferrer. Vida y escritos*, Madrid, Edibesa.
- FALCÓN, María Isabel (coord.) *El compromiso de Caspe (1412), cambios dinásticos y Constitucionalismo en la Corona de Aragón*, Saragossa, Ibercaja/Diputación General de Aragón.
- FERRANDO, Antoni (1980) *Consciència idiomàtica i nacional dels valencians*, València, Institut de Filologia Valenciana.
- (1997) «Vicent Ferrer (1350-1419, predicador políglota de l'Europa occidental)», en *Paradimes de la història, I. Actes del Congrés «Sant Vicent Ferrer i el seu temps» (València, 13-16 maig, 1996)*, València, Editorial Saó, p. 71-95.
 - (2013a) «Llengua, nació i territori al Regne de València en temps de Sant Vicent Ferrer (c. 1350-1419: l'escenificació lingüística al Compromís de Casp)», en R. Bellveser (coord.), *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d'Occident*, València, Institució Alfons el Magnànim, p. 373-402.
 - (2013b) *Sant Vicent Ferrer en la historiografia, la literatura i l'hagiografia i l'espiritualitat al segle xv*, València, Institució Alfons el Magnànim.
- FERRANDO, Antoni; NICOLÀS, Miquel (2005) *Història de la llengua catalana*, Barcelona, Universitat Oberta de Catalunya.
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa (1996) «El Consell reial durant el regnat de Martí l'Humà», en *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, tom I, vol. II, pp. 173-190.
- (1999) «El Consolat de Mar i els consolats d'Ultramar, instrument i manifestació de l'expansió del comerç català», en M. T. Ferrer i Mallol & D. Coulon (coord.), *L'expansió catalana a la Mediterrània a la Baixa Edat Mitjana*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, pp. 53-79.
 - (ed.) (2015) *Martí l'Humà: el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410), l'Intèrregne i el Compromís de Casp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- GARCIA EDO, Vicent (2016) *Furs de València (1238-1645)*, València, Generalitat Valenciana.
- (2019) «La “Costum de la ciutat i regne de València” de 1238», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30, p. 7-23.
- GIMENO BLAY, Francisco M. (2012) *El Compromiso de Caspe. Diario del Proceso*, Saragossa, Institución Fernando el Católico.
- GONZÁLEZ ANTÓN, Luis (1981) «Jaime I y el alumbramiento de la conciencia nacional aragonesa», en *Homenaje a Antonio Domínguez Ortiz, catedrático del Instituto “Beatriz Galindo”, de Madrid*, Madrid, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid: pp. 573-594.
- GONZÁLEZ OLLÉ, Fernando (2007) «Opciones y preferencias lingüísticas del rey Pedro IV de Aragón», *Revista de Filología Española*, 87-2, pp. 293-322.
- GUINOT, Enric (1999) *Els fundadors del regne de València: repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, Tres i Quatre.
- GUINOT, Enric; TORRÓ, Josep; MARTÍ, Javier (2004) *Carta de poblament de Pego (1279)*, Pego, Ajuntament de Pego.

- HASTINGS, Adrian (2000) *La construcción de las nacionalidades. Etnicidad, religión y nacionalismo*, Madrid, Cambridge University Press.
- LLOBERA, Josep Ramon (1996) *El dios de la modernidad: el desarrollo del nacionalismo en Europa occidental*, Barcelona, Anagrama.
- LLOMPART, Gabriel (1984) «Gil de Lozano, señor de Martinell, y la via cotidiana en las calas de la Menorca medieval (1343-46)», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 40, pp. 165-186.
- MARCH, Ausias (2017) *Dictats. Obra completa*, edició de R. Archer, Madrid, Cátedra.
- MAS I FÒRNER, Antoni (2005) *Esclaus i catalans: esclavitud i segregació a Mallorca durant els segles XIV i XV*, Palma, Lleonard Muntaner.
- PERIS BOLTA, Laura (2019), «Els orígens i el desenvolupament de la Diputació del General del Regne de València», *Anuari de l'Agrupació Borriana de Cultura*, 30, p. 52-66.
- PONS GURI, Josep Maria (1982) *Actas de las Cortes Generales de la Corona de Aragón de 1362-63*, Madrid, Subdirección General de Archivos.
- REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA (1903-1906) *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña*, Madrid, Establecimiento Tipográfico de Fortanet, toms VII-X.
- RIERA, Jaume (2013a) «L'itinerari peninsular de mestre Vicent Ferrer (1408-1416)», en R. Bellveser (coord.), *Els valencians en el Compromís de Casp i en el Cisma d'Occident*, València, Institució Alfons el Magnànim, pp. 403-457.
- RUBIO VELA, Agustín (2012) *El patriciat i la nació. Sobre el particularisme dels valencians en els segles XIV i XV*, Castelló de la Plana/Barcelona, Fundació Germà Colón Domènech/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 1.
- SABATÉ, Flocel (ed.) (2015), *Anàlisi històrica de la identitat catalana*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- SALRACH, Josep Maria (1988) «Catalunya i catalans, des de quan?», *Revista de Catalunya*, 15, pp. 37-50.
- SESMA, José Ángel (1987) «Estado y nacionalismo en la Baja Edad Media. La formación del sentimiento nacionalista aragonés», *Aragón en la Edad Media*, 7, pp. 245-273.
- (ed.) (2011) *Acta Curiarum Regni Aragonum. Parlamentos del Interregno (1410-1412)*, Saragossa, Gobierno de Aragón, tom VII, 2 vols.
- SMITH, Anthony D. (2002) *La nació en la història*, Catarroja/València, Afers.
- SOLDEVILA, Ferran (2014) *Les quatre grans Cròniques: IV. Crònica de Pere el Cerimoniós*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- TORRÓ, Josep (2007) «Guerra, repartiment i colonització al regne de València», en E. Guinot & J. Torró (ed.), *Repartiments medievals a la Corona d'Aragó*, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 201-276.
- VILLALMANZO, Jesús (1995), *Joanot Martorell: biografía ilustrada y diplomatario*, València, Ajuntament de València.

